

ביאור תשובתו של רבי אלעזר בן דורדיא

בפרק קמא דע"ז (יז,א): "אמרו עליו - על אלעזר בן דורדיא, שלא הניח זונה שלא בא עליה. פעם אחת שמע שיש זונה בכרכי ים, ונוטלת כיס דינרין בשכרה. נטל כיס דינרין והלך, ועבר עליה שבעה נהרות. בשעת הרגל דבר, הפיחה. אמרה: כשם שהפיחה זו אינה חוזרת, כך אלעזר בן דורדיא - אין מקבלים אותו בתשובה. הלך וישב בין הרים וגבעות. אמר: הרים וגבעות, בקשו עלי רחמים! אמרו לו: עד שאנו מבקשים עליך רחמים, נבקש על עצמנו, שנאמר (ישעיהו נד,י): 'כִּי הֶהְרִים יְמוּשׁוּ וְהַגְּבְעוֹת תִּמְוֹטְנָה'. אמר: שמים וארץ, בקשו עלי רחמים! אמרו לו: עד שאנו מבקשים עליך רחמים, נבקש על עצמנו, שנאמר (שם נא,ו): 'כִּי שָׁמַיִם פָּעֲשָׁן נִמְלְחוּ וְהָאָרֶץ כִּפְגַּד תִּבְלֶה'. אמר: חמה ולבנה, בקשו עלי רחמים! אמרו לו: עד שאנו מבקשים עליך רחמים, נבקש על עצמנו, שנאמר (שם כד,כג): 'וְיִחַפְּרָה הַלְּבָנָה וּבֹשֶׁה הַחֲמָה'. אמר: "כוכבים ומזלות, בקשו עלי רחמים! א"ל: עד שנבקש עליך רחמים, נבקש על עצמנו, שנאמר (שם לד,ד): 'וְנִמְקוּ כָּל צְבָא הַשָּׁמַיִם'. אמר: אין הדבר תלוי אלא בי! הניח ראשו בין ברכיו, וגעה בבכייה, עד שיצאת נשמתו. יצאת בת קול ואמרה: רבי אלעזר בן דורדיא מזומן לחיי עולם הבא.

והא הכא בעברה הווה, ומית (אף שלא חטא במינות אלא רק בעברה - ואף על פי כן מת בתשובה)? התם כיוון דאביק ביה טובא - כמינות הווה דמיא.

בכה רבי ואמר: יש קונה עולמו בשעה אחת, ויש בכמה שנים.

אמר רבי: לא דיין לבעלי תשובה שמקבלין אותן, אלא שקורין אותן 'רבי'."

יראה לומר, כי שמו שנקרא בו - מורה על מהותו. וזה כי מה שנקרא "דורדיא" שהלשון זה לשון שמרי יין, והוא הפסולת מן היין. והרשע נקרא "חומץ בן יין". וכאשר חטא בגופו בזנות - נקרא שהיה "בן דורדיא", כי היה כולו פסולת, כמו השמרים. רק כי היה מוכן אל התשובה, ולפיכך נקרא "אלעזר" בן דורדיא, אלעזר - שהוא הכוח שבאדם על התשובה, כי השם יתברך עוזר אל האדם, כמו שאמרו (יזמא לח,ב): "הבא לטהר - מסייעין אותו". כדאמרינן: "וימינו של הקב"ה פשוטה לקבל שבים"¹⁹¹ ולהעלות אותם משחת, שלא יהיו נאבדים. ולכך הקב"ה עזרו, וכדאיתא בפרק ערבי פסחים (קט,א): "אמר רב כהנא משום רבי ישמעאל בר' יוסי, ורבנן אמרי משום רבי שמעון בן לקיש משום רבי יהודה נשיאה: מאי דכתיב (יחזקאל א,ח): 'וַיְדִי אֶדָם מִתַּחַת כַּנְּפֵיהֶם'? ידו כתיב, זה ידו של הקב"ה שהיא פשוטה תחת כנפי החיות כדי לקבל בעלי תשובה מפני מידת הדין."

הערת - ילמד ענוים דרכו

191 פרקי דרבי אליעזר, פרק מג: "רבי עקיבא אומר: נבראת התשובה וימין הקדוש ברוך הוא פשוטה לקבל שבים בכל יום, ואומר: 'שובו בני אדם'."

מסלול 1: יום ה, ד בתשרי
מסלול 2: יום א, ו בתשרי
מסלול 3: יום ב, ה בתשרי
מסלול 4: יום ג, ד בתשרי

ולפיכך נקרא "אלעזר בן דורדיא" - השם הזה ראוי לו מאוד, כי הוא היה כולו פסולת כמו השמרים. ובתוך השמרים היה לו כוח מוכן, שהשם יתברך הוא בעזרו, להיות שב בתשובה.

ומפני שהיה אלעזר בן דורדיא מוכן מצד עצמו אל החטא, וכמו שהיה מוכן אל החטא גם כן היה מוכן אל התשובה בעצמו, ולפיכך היה מורה שמו על החטא ועל התשובה, שנקרא אלעזר בן דורדיא, וכמו שבארנו למעלה (בפרק ד, על דוד וישראל), כי המוכן אל התשובה - מוכן אל החטא.

ואמר: "שלא הניח זונה שלא בא עליה", ואמר: "שנטל בידו כיס מלא דינרין ועבר עליה ז' נהרות" - ודבר זה בא להגיד, איך היה אדוק בעברה הן בנפשו הן בגופו הן בממונו¹⁹². וזה שאמר כי שמע כי יש זונה בכרכי הים, ואין לך דבר שצריך יותר טורח בגופו כמו זה: לבוא דרך רחוק. גם היה מסכן נפשו, לכך עבר עליה שבעה נהרות. גם כיס מלא דינרין - שהיתה נוטלת בשכרה. כל כך היה אדוק בעברה שמסר על עברה זאת ממונו וגופו ונפשו. אם כן מה שאמר שעבר עליה ז' נהרות והיתה הזונה בכרכי הים - שכל כך היה רודף אחר העברה ללכת כל כך דרך רחוק בכרכי הים ולא דרך רחוק בלבד, רק כי היו ז' נהרות מפסיקין בינו ובין הזונה.

ובכל מקום בא מספר "שבעה" - כאשר בא לומר, שהיה הפסק גמור בין אחד לשני. ודבר זה תמצא בכל מקום, עיין ותמצא.

ואמר: "בשעת הרגל דבר - הפיחה... אין מקבלין אותו בתשובה". פירושו: כאשר הגיע לתכלית (=קצה) החטא, ושוב אי אפשר להיות לו תשובה ויהיה נשאר בחיים. רק עם המיתה יש לו כפרה. וזה, כי כמו שאמרנו לפני זה על המינות: "כל באיה לא ישובין" שכל שבא אל המידה הזאת אינו שב בתשובה, ואם ישובו: "לא ישיגו אורחות חיים", כי הם מתים, כמו שהתבאר שם. ועניין זה, מה שלא ישיגו אורחות חיים, כי המינות הוא כאילו נעשה אדם אחר, כאשר דבק במינות, כמו שהתבאר, ולפיכך "כל באיה לא ישובין". כי כבר התבאר כי החוטא כאשר הוא שב בתשובה, הוא מצד שהוא שב אל התחלתו, שהיה בלא חטא. וכאשר נעשה לאיש אחר על ידי מינות, שדבק בו לגמרי, אין כאן תשובה אל התחלתו. ואם יש כאן תשובה - אי אפשר (אלא) רק על ידי מיתה. אז אפשר לו התשובה - לסלק החטא. כי אז ישוב האדם אל השם יתברך לגמרי¹⁹³, ואז מסלק ממנו החטא.

וכן הוא הערווה, כאשר דבק בערווה כמו שהתבאר (עד שמוסר כל כולו להנאה זו). ולפיכך

הערות - ילמד ענוים דרכו

192 כמו באהבת ה' שנאמר בה: 'ואהבת את ה' אלוהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך'.
193 ולפי זה לא המיתה הפיזית היא העיקר, אלא השיבה אל ה' לגמרי וקבלת לב חדש ורוח חדשה. והנה יש הזוכים להמית עצמם ולקבל לב חדש, ללא מיתת הגוף. ועדיין זה "אדם חדש", כמבואר בסוף פרק א.

מסלול 1: יום ה, ד בתשרי	מסלול 3: יום ב, ה בתשרי
מסלול 2: יום א, ו בתשרי	מסלול 4: יום ג, ד בתשרי

אמר: "בשעת הרגל דבר, הפיחה, ואמרה: כשם שהפיחה הזאת אינה חוזרת למקומה, כך אלעזר בן דורדיא אינו חוזר למקומו", פירוש - שאינו חוזר והוא בחיים. ומפרש בגמרא דכיון שהוא כל כך דבק בזנות, נחשב כמו מינות, כיון שכל כך היה דבק בזנות - כאילו נהפך לאיש אחר, ואין תשובה מועיל לו עוד, כי אם על ידי המיתה.

ויש לך לדעת, כי בעל חטא רודף אחר דבר שהוא רוח והבאי. וכמו שאמרו ז"ל: "זימה היא - זו מה היא"¹⁹⁴. כי אין זה, רק יצר הרע בלבד, ואינו דבר.

וכאשר היה רבי אלעזר דבק בזנות לגמרי - אז נעשה דבר שאין בו ממש¹⁹⁵, כמו שהוא הזנות, שהוא עניין שאין בו ממש. ולפיכך הפיחה ואמרה: "כשם שהפיחה אינה חוזרת למקומה" - מפני שאין ברוח ממש וכוח בעצמה, כך נעשה רבי אלעזר לדבר של רוח, שאין בו ממש, ואין חזרה אליו, שהרי כאילו היה אינו עוד אדם, ולא שייך בזה חזרה ותשובה.

ואמר: "בשעת הרגל דבר" - רצה לומר, שהחטא בעצמו היה גורם אליו התשובה. כי כאשר היה מקולקל לגמרי, אז היה התשובה בא אליו, שלא יהיה נפסד¹⁹⁶. ולפיכך בשעת הרגל דבר הפיחה בו¹⁹⁷, כי על ידי זה היה חוזר בתשובה, שלא יהיה נפסד, כי היה בו כוח על התשובה, כמו שמורה עליו שמו.

ולכך אמר: "הרים וגבעות, בקשו עלי רחמים!" - פירוש, כאשר אין אלעזר בן דורדיא חוזר בתשובה בחיים (מצד עצמו), אמר כי באולי יהיה לו קיום מצד אחרים, ולכך אמר: "הרים וגבעות בקשו עלי רחמים", ופירוש הרחמים שיבקשו עליו, כי אף אם היה

הערות - ילמד ענוים דרכו

194 נדרים נא, א: "הכי אמר רחמנא: 'תועבה' - תועה אתה בה... 'תבל הוא' - תבלין יש בה? מי שניא הדא ביאה מן כולהון ביאות?... אמר ליה: ומאי זימה? ... זו - מה היא?" והנה ביבמות לז, ב מפרש רבא: "זו מה היא" - שאין יודעים את הייחוס של הילד. וכן פירש רש"י בנדרים. אבל המהר"ל מפרש כאן שהכוונה שאין בזה שום הנאה יתרה והכל דמיון. וזה תואם את דברי בר קפרא הקודמים: "תועה אתה בה", "תבלין יש בה" - היינו שהחטא נובע מדמיון שאין בו ממש.

195 חטא הזנות הוא דבר שאין בו ממש, וכשר' אלעזר בן דורדיא מסר את נפשו וגופו וכספו עליו ונדבק בחטא זה - הפך את אישיותו לדבר שאין בו ממש, שכל כולו מנוהל לדבר דמיוני, שאין בו תוכן כלל, רק דמיון והבל.

196 כל עוד הוא רדף אחר הדמיון והזנות, הוא דמיין שיש איזו זונה שאם יגיע אליה - הוא ימצא את מה שמחפש. וכשהגיע לדבר ומסר עצמו עליו ובאמת נדבק בו - גילה שבאמת אין בו כלום. והנה ר' אלעזר בן דורדיא היה מוכן אל התשובה, היינו שהוא לא היה אדם ריק במהותו, רק שדמיין שיש בזנות איזו חיות מיוחדת, וכשהגיע לשיא הזנות והבין שאין - אז התעוררה התשובה (ולא ההפחה ודבריה של האשה העירו אותו, אלא עצם ההגעה אל המעשה. ועיין בהערה הבאה).

197 אפשר לפרש זאת כסייעתא דשמיא. אבל נכון יותר לבאר שכשהגיע אל המעשה עצמו, אז גילה שאין בו אלא רוח בלבד. וכפי שהכיר הוא - כך קרה גם במציאות. ולפי זה ההפחה של אותה אשה והדברים שאמרה - לא הם שגרמו להתעוררות התשובה שלו, אלא הם גילוי מילתא למה שהוא חווה בפנימיותו.

מסלול 1: יום ה, ד בתשרי
מסלול 2: יום א, ו בתשרי
מסלול 3: יום ב, ה בתשרי
מסלול 4: יום ג, ד בתשרי

נוטה אל החטא ונעשה כאילו אינו כלל, היה אומר אולי כאשר הוא מצורף אל זולתו מן הנמצאים - נחשב לדבר מה, ונחשב לו מציאות. וכן הרבה דברים, אינם נחשבים כאשר הם בעצמם, וכאשר הם מצורפים אל זולתם יש להם מציאות מה.

ולפיכך אמר "הרים וגבעות בקשו עלי רחמים" כי הרים וגבעות הם מכלל הנמצאים התחתונים וכן האדם בכלל הנמצאים התחתונים. לכך אמר "בקשו עלי רחמים". שאף אם אין מציאות לו מצד עצמו הרי הוא נכלל בכלל הנמצאים האחרים. והשיבו כי הם בעצמם בעלי הפסד, ולפיכך איך יבוא מצדם קיום (נצחי לעולם הבא) אל האדם.

ואז אמר: "חמה ולבנה בקשו עלי רחמים", כי חמה ולבנה יש להם מציאות יותר, ולכך כאשר יש לו צירוף אל החמה והלבנה - יהא נכלל בכלל המציאות. ואז אמרו חמה ולבנה: "עד שאנו מבקשים רחמים עליך וגו'", כלומר שאין קיום להם בעצמם. אף שיש בהם האורה המורה על המציאות, אין להם קיום: "וחפרה הלבנה ובושה החמה" ואיך יבוא מצדם הקיום לאדם, שהיה אל לא דבר (= שאין לו קיום). כי בקשתו היה שיבקשו עליו רחמים שלא יהיה נאבד מן העולם הבא, וכל אלו נמצאים לא יהיו נמצאים בעולם הבא, כי אינם מכלל עולם הבא. ולפיכך אמרו: איך אפשר שיגיע מצד אלו הנמצאים הקיום אל האדם לעולם הבא?

ואחר כך אמר לכוכבים ומזלות שיבקשו רחמים עליו, שהמזלות והכוכבים הם ברקיע השמיני בפני עצמם, והם יותר במציאות נחשבו, עד שאין ("צ"ל: שאמרו) עליהם: "המזל מחכים"¹⁹⁸, הרי כי יש למזלות קירוב אל השכל. ולכך אמר שהם יבקשו רחמים עליו. ורצה לומר שיהיה לו הקיום מצד זולתו. והשיבו לו: "עד שאנו מבקשים עליך נבקש רחמים עלינו" - כי כל אלו הם בעלי הפסד לעולם הבא, לא יהיו נמצאים כלל, ואיך יבוא מצדם הקיום?

ולפיכך אמר: "אין הדבר תלוי רק בי". ולכך נתן ראשו בין ברכיו וגעה בבכיה עד שיצאת נשמתו, ויצאת בת קול (ואמרה): "ר"א בן דורדיא מזומן לחיי עולם הבא... בכה רבי ואמר: יש קונה עולמו בשעה אחת, ויש בכמה שנים. ולא די לבעלי תשובה שמקבלין אותן, אלא שקורין אותן רבי". וכל זה מפני כי התשובה הוא סילוק הגשמי שבו החטא, ולפיכך קורין אותו רבי גם כן, כאילו היה שכלי, כי כאשר סילק את גופו על ידי התשובה והגיע אל המיתה - אז נעשה שכלי. וכאילו היה נבדל מן הגוף לגמרי.

ובפרק במה בהמה (שבת נו, ב): "אמר רב: אין לך גדול לבעלי תשובה יותר מיאשיהו בדורו ואחד בדורו. ומנו? אבא אבוה דרבי ירמיה בר אבא; ואמרי לה - אחא אחוה דאבא אבוה דרבי ירמיה בר אבא. דאמר מר: ר' אבא ואחא אחי הוו. אמר רב יוסף:

הערות - ילמד ענוים דרכו

198 שבת קנו, א: "רבי חנינא אומר: מזל מחכים, מזל מעשיר, ויש מזל לישראל". עיין שם במחלוקת עם רבי יוחנן.

מסלול 1: יום ה, ד בתשרי	מסלול 3: יום ב, ה בתשרי
מסלול 2: יום א, ו בתשרי	מסלול 4: יום ג, ד בתשרי

ועוד אחד בדורנו, ומנו? עוקבן בר נחמיה ריש גלותא, והיינו נתן דצוציתא. אמר רב יוסף: הווה יתיבנא בפירקא, והווה קא מנמנס, וחזאי בחלמא דקא פשט ידיה וקבליה¹⁹⁹.

פירש בתוספות, דאמרינן במדרש, שהיה נר דולק על ראשו ולכך נקרא צוציתא עכ"ל. ועניין הנר הזה כי הנר הוא האור הנבדל, שהיה על ראשו, כי הראש מקבל כל מעלה שהיא נבדלת²⁰⁰, כמו שמושחים המלכים והכהנים הקדושים בשמן המשחה על הראש. ומפני שהיה קונה על ידי תשובה מדרגה אלוהית נבדלת, ולפיכך אמר שהיה נר דלוק על ראשו. ולכך נקרא "נתן צוציתא". ומן המאמר הזה תבין מדרגת ומעלת התשובה.

שאלות מנחות:

- ✦ כיצד "בתוך השמרים" עצמם היה לר' אלעזר בן דורדיא כוח מוכן לאפשר לו לשוב?
- ✦ מדוע רק כשהגיע למסירות נפש על העברה התעורר לשוב?
- ✦ מה ההבדל בין התשובה שהיא "לשוב אל התחלתו" לתשובה שהיא "לשוב אל ה'?"
- ✦ מה פירושו: "אין הדבר תלוי אלא בך" – האם ר' אלעזר בן דורדיא יכול לתת לעצמו קיום? הרי הוא בעל חטא?
- ✦ לפי הסיפור, מה פירושו הפסוק: "מה יתאוונן (=לשון אנינות על מת) אדם חי? גבר על חטאיו?"
- ✦ כיצד הסיפור על ר' אלעזר בן דורדיא מסכם את כל שיטת המהר"ל בעניין התשובה?

תם נתיב התשובה למהר"ל

הערות – ילמד ענוים דרכו

199 רש"י: "נתן דצוציתא – על שם ניצוצין דנורא שהמלאך פשט את ידו וקיבל תשובתו, לישנא אחרינא: על שאחזו המלאך בציצית ראשו". מהרש"א: "ובערוך ערך נתן כתב פנים אחרות, שהיה לו חלוק של שער עזים ששורט בשרו שיהא לו כפרה שהיה בעל תשובה". סיפור תשובתו של נתן צוציתא – עיין בפירושו חשוקי חמד על הגמרא שם.

200 כמו שכתוב: "ושמחת עולם על ראשם", וכן: "צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם".

מסלול 1: יום ה, ד בתשרי	מסלול 3: יום ב, ה בתשרי
מסלול 2: יום א, ו בתשרי	מסלול 4: יום ג, ד בתשרי